

ZMAGOVALCI

(Iz dokumentacije o A.jevi nezakoniti smrti)

Evald Flisar

A.jevi dnevniški zapiski, v katerih govori o svojem obisku v umobolnici in o lažnem poizkusu samomora

Pravzaprav mi ni bilo jasno, ali sem se z dr.G. sam domenil, da pridem v sredo zvečer gor, ogledat si nekaj psihopatskih primerov, ali pa se je z njim domenila žena. Bržkone sem se sam dogovoril z njim na splošno, žena pa konkretno za sredo. Ko sem prišel gor, sem poklical ženo pri vratarju. Odvedla me je najprej v manjši prostor, kjer je morala še nekaj zapisati. Soba je dišala po zdravilih; ta vonj je zmeraj tesnobno deloval name. Potem sva šla dol. G. te že čaka v dežurni sobi, je rekla žena.

Res je čakal. Takoj se je opravičil, da ogled pacientov ta dan ni mogoč, ker že spijo, da kdaj drugič. Lahko bi pa malo pokramljala. G. je imel na sebi bel plašč, zavoljo česar je bil res podoben zdravniku, a njegov nepravilni, še rahlo mladeniški obraz je skupaj s kratkimi lasmi razodeval človeka, ki mu primanjkuje samozvesti. Videl sem ga sicer že prej, v kavarni, ko smo sedeli tam s T. in E., a tedaj nisem razen paralize nog opazil na njem nobene pomanjkljivosti; točneje povedano, ustvarjal je vtis večje resnobe, morda zato, ker takrat ni bil obrit. Pokazal mi je naslonjač, tudi ženi; in zapletli smo se v pogovor.

Dežurna soba je bila velika in primerno, mehko opremljena, s pisalno mizo in knjižno omaro ter s kavčem, mizico in tremi naslonjači. Od vsega mi je bilo najtežje gledati kavč, ležišče, kajti zdelo se mi je, da je ležišče v dežurni zdravniški sobi že samo na sebi nekaj nemoralnega, perverznega. Toda v začetku sem vse skrite sumnje in čudne misli tiščal v globino. Med pogovorom je žena prinesla kavo, potem pa je sedela in poslušala; pri tem se je, ko je gledala G.-ja, smehljala, ko pa je gledala mene, je bila resna. To je bilo prvo, kar me je očitneje zbadlo.

Vendar sem bil v začetku še zatopljen v pogovor, ali pa sem hotel biti, kot bi to bilo uspešno sredstvo za pomirjanje. G. mi je predvsem svetoval, naj ne puščam pisateljavanja in naj se ne lotevam medicine; ne morda zato, ker ne bi bil sposoben, je poudaril, ampak zato, ker me bo razočarala, kajti veliko odpovedi in odgovornosti terja; s tem je hotel namigniti, da jaz vsega tega le nisem zmožen, saj je celo on, G., komaj preživel študijska leta. Nato mi je zatrjeval, da je moja namera

prav psihopatska in da tudi nisem dosleden. Če mislim, da je znanost zame edina rešitev, potem bi moral že pustiti pero in začeti z delom. Svetuje da mi, naj ostanem pri svojem poslu, saj me krog ljudi spoštuje in temu krogu tudi lahko koristim, medtem ko bi se kot zdravnik uresničil mnogo manj.

In naposled sva govorila o slovenstvu. On, G., da je Slovenec in da se dobro počuti kot slovenski zdravnik; tudi ni v velikih skrbah zaradi narodove prihodnosti. Očital mi je, da je moja nacionalna radikalnost prav psihopatska. Slovenski narod ne bo umrl, kajti ne grozi mu nobeno zatiranje, ne politično ne ekonomsko ne jezikovno, je rekel. Povedal sem G.-ju, da gledam na te stvari pač drugače, nekoliko manj kompromisarsko; on kot zdravnik bi lahko šel naposled v Peking in tam opravljal zdravniški poklic. Meni kot pisatelju pa je zagotovljena eksistenca samo z eksistenco slovenskega naroda, zato naj mi pač dovoli mnenje, da danes pod plaščem slovenskega naroda eksistira bolj nojevska, prodanska materialnost kot pa pravo duhovno slovenstvo. V tujino se želim umakniti zato, ker bi me kljubovanje temu nezdravemu stanju naglo pripeljalo do živčnega zloma, do nekontroliranih izbruhov, kar bi povzročilo nasilen odziv oblasti. G. je iz tega izvlekel, da sem jaz v svojem boju za slovenstvo vrgel puško v koruzo, kar je zame fatalno, in se hočem umakniti v tujino zato, da bi postal član druge narodnosti, večje in bolj priznane, kar je po njegovem izdaja, in tako dalje. On da se dobro počuti tu, in tu se bojuje. Vprašal sem ga, kako more trditi, da ne grozi slovenskemu narodu nobeno zatiranje, obenem pa poudarjati, da se zanj bojuje. In dodatno vprašanje: kako se bojuje, za kaj se bojuje in proti čemu se bojuje? Na tej točki je G. zaobrnil pogovor drugam.

V nadaljevanju pogovora, ki je v njem G. sodeloval zelo nestrpno in dopovedujoče, nasilno diagnostično, se mi je razodelo, da imam pred seboj človeka, ki nima za seboj razen univerze in znanja medicine ničesar, niti koščka življenja, v sebi pa razen slepe samovšečnosti, skoraj ošabnosti, prav tako ničesar, in da je pogovor z njim pravzaprav prazna intelektualna slama, ki ne vodi nikamor in budi samo še večjo nestrpnost med nama. G. je sodil med ljudi, ki govorijo prav toliko preveč, kolikor premalo povedo, in ki govore predvsem po intelektualnih pogovornih vzorcih, ne pa po lastnih izkušnjah ali vsaj slutnjah. Počasi, ko sem pokadil cigareto in popil kavo, sem se utrudil, posebej še takrat, ko je G. oddrsal k telefonu in mladeniško ponosno zavpil v slušalko: Ja, tukaj dr. G.

Včasih sva menjala temo pogovora in vpletla za hip tudi ženo. Pri tem so se mi razodele čudne stvari. Ženi se je takoj v začetku zareklo

in je G.ju rekla, zelo pristrčno, ti, čez nekaj časa pa je on vprašal, zelo poudarjeno: Vas zebe, sestra? — če vas zebe, si lahko ogrnete moj jopič, sestra. Iz tona njegovega glasu sem razbral, da jo hoče opomniti, naj hlinita pred mano popolnoma uradno vedenje. Vse to pa še ni bilo tako hudo, da bi me spravilo v obup, potlačil sem vase; naposled se lahko motim, sem si rekel. Potem, čez določen čas, je žena pogledala na obešalnik, kjer so viseli beli plašči, in rekla, da se ji zdi, kot bi tam visela njena halja, nato je on hitro rekel: ja, pa ni — zdelo se je, da je pri tem nekoliko zardel. Potem, spet čez določen čas, je odšla žena ven, nekaj naročit; ob vrnitvi je povedala, da jo je glavna sestra s čudnim glasom vprašala, kaj počne v dežurni sobi. Ja, pa ste rekli, da je tukaj tudi mož? je vprašal G. in dodal: madona, to bi bila slaba reputacija, če bi se razneslo, da sva sama tu notri.

Pri tem je zavladalo med nami neko čudno, brezbarvno stanje. G. je rahlo zardel, žena je povabila oči, jaz pa sem si prižgal cigareto in skušal hliniti ravnodušnost. Obšlo me je, da je vse to odigrano. Hotela sta me preslepiti in me prepričati, da ni za prešustvo niti objektivnih možnosti, kaj šele da bi se v resnici dogajalo. Mogoče je tudi bilo, da ni bila žena ničesar kriva, da je vse to premišljeno storil G. sam, z namenom, da bi ženo opomnil, kako si želi, da bi imela skrivnosti, ki naj jaz ne bi vedel zanje; s tem pa je seveda hotel namigniti na to, da bi rad z njo občeval.

Potem ko se je pogovor sčasoma razvodenel in je bilo že zoprnó, sem vstal. Vstal je tudi G. in drsal z nama na hodnik. Opazil sem, da ima zaradi trdih nog velik kompleks; ko smo se poslavljali, je hotel poudariti, predvsem pred ženo, da je za pol glave višji od mene, in je značilno izbočil prsni koš.

Bila je že tema, ko sva šla z ženo v dolino. Delal sem se vedrega in sem povedal nekaj banalnih dovtipov na račun G.ja in umobolnice. Toda sumnje so rasle, se poglobljale; naposled sem umolknil, niti na ženiná vprašanja nisem več odgovarjal. Ves naslednji dan sem molčal, jo pikro gledal; ona pa je umikala oči, kot bi se čutila krivo in kot bi natanko vedela, kaj je vzrok mojemu vedenju. Ko je opoldne šla v službo, sem ji skozi okno ironično zaklical, naj pozdravi svojega fanta; zatrepetala je z očmi, se obrnila in odšla, ne da bi se bila ozrla.

Potem so prišle težke popoldanske ure, tako mučnih je bilo malo v mojem življenju. Prišlo je trepetanje živcev, hoja po sobi, brezup, samodopovedovanja, nagle odločitve, da odidem in začnem živeti sam; nato sem nekaj časa celó jokal, ne toliko zaradi domneve, da me vara, kot zavoljo tega, da se ne morem prepričati o njeni krivdi. Da so njene besede in solze in obljube samo lažni manever, s katerim si prizadeva,

da bi me obdržala pri sebi in da je želja po varanju, če ima le priliko, v njej ostala, to mi je že bilo jasno. Morda tega ni počela zato, da bi mi povzročala zlo, ampak zaradi svoje nedozorelosti in duševnega neskladja. Morda so ji takšna občasna osvajanja drugih moških prinašala zdravje, morda je uživala v tem, da je bila vedno ponovno občudovana in osvajana in da se je vedno ponovno vdajala. Gotovo je bila prepričana, da to ni greh in da zame sploh ni žalitev, če le ne izvem.

Potem ko je bil obup že silen, nevaren, na skrajni točki, se je samogibno sprožil obraten proces: sklicevanje na človekov izvor, na kri, na svoje lastne grehe, na objektivni položaj, ki mi ne dovoljuje, da bi jo demonstrativno zavrgel, saj sumnje niso utemeljene; sprožil se je, kot že velikokrat, racionalni proces pomiritve, ki se je naposled izrazil v obliki pisanih zapovedi; le-te sem dal v prozoren ščitni ovitek, da bi jih bral in vsrkaval kot zdravilo. Zapovedi so bile radikalne, kar je bil nujni nasledek prejšnjega silnega obupa. Ker nočem umreti, sem si zapisal, pristajam na naslednje stvari: 1. Popolnosti na zemlji ni, v nobeni obliki, popolnost je samo pri Bogu. 2. Za vsako ceno iskati v poprečni ženski z mentaliteto služkinje nekaj višjega, je norost. 3. Če me žena vara, je to njena pomanjkljivost, ne moja. Sentimentalnost v zvezi s tem je puberteta. 4. Ljudje so sebični volkovi, navidezna poštenost je maska. Rešitve ni, ljudje so živali. 5. Podlegati avtoriteti ali videzu drugih je slabost, ki se maščuje. Prebivanje človeka na zemlji je in naj bo prebivanje v samoti. Vezi so le biološke.

Ko je bilo to zapisano, je zavladal v duši mir. Ni bil pristen, takšen izsiljen mir sem dobro poznal, saj sva bila stara znanca, vedel sem, da bo krivulja naglo zdrsnila navzdol. A nekaj časa sem čutil določeno udobje in potešenost. Lahko sem sedel za mizo in nekoliko delal. In to sem hotel, še malo delati, še malo vztrajati, in se potem, ko bo vsega konec, rešiti v znanost.

Proti večeru, ko sem nehal delati, so sumnje znova prenikale na površje: naenkrat me je prešinila bizarna ideja; v isti sapi me je navdala z veseljem in strahom. Obšla me je želja, da bi si izbojeval nekoliko njenega sočutja, nekoliko nežnosti: tega sem bil silno potreben, a da bi si to pridobil s smehljanjem, z ljubkovanjem, z lastno nežnostjo, tega sem se sramoval, predvsem zato, ker bi se ob tem čutil poraženega, saj bi me spreletavala misel, da se ponižujem in moledujem za tisto ljubezen, ki jo daje morda drugemu. Njeno nežnost sem si hotel, kot že dostikrat, pridobiti z brutalnim dejanjem, z grožnjo.

Na list papirja sem napisal: »Danes, 18. oktobra ob sedemnajsti uri sem odšel z doma. Moje življenje nima nobenega smisla, kajti sprevidel sem, da sem poročen z duševno nezdravo žensko, z nimfomanko, ki ima

hinavstvo za svoj glavni poklic. Drugi imajo žene, jaz imam nekaj nemogočega, nekaj, kar sploh ni človeško. Nimam nikogar! Rad bi delal, a brez ljubezni ne morem. Prišel sem v krizo, ki je usodna. Toda ostal sem pošten in pošten zapuščam svet. Bojim se smrti. Toda kljub strahu sem se odločil zanj. Ubil se bom ta večer, na samotnem sprehajališču, na koncu ceste, kjer bom ležal, dokler mojega trupla ne odstranijo. Mojemu sinu povejte, naj se varuje laži in žensk. Naj veruje v Boga, ki je edini dober in pošten. Vse, kar sem ustvaril, vrzite proč. To je zame nevredno. Odpovedujem se vsemu. Moje življenje je bilo pomota. Strah me je. Toda grem. Zaužil bom strup za podgane. Tudi človek je samo podgana.«

List sem položil na kavč in odšel, vrata sem pustil odklenjena. Nekaj časa sem še postopal po trgu, ker sem jo hotel videti, ko bi šla iz službe domov. Tako sem užival v nameravanem dejanju, da sem ves drgetal. Dolgo je ni bilo, zato sem naposled odšel proti samotnemu sprehajališču, kjer sem jo nameraval v temi počakati, da bi videl, kako bo pritekla, vsa zasopla, hlipajoča, morda bo celo poklicala policijo, sem si predstavljal, ali pa bo stekla po T.ja in ga prosila za pomoč. Bilo je silno mrzlo, na nebu so svetile zvezde. Na poti pod mano je šuštel listje. Nelagodno sem se počutil. Želel sem, da bi čimprej prišla, da bi šel že domov; hotel sem samo doživeti njeno reakcijo, o kateri sem bil prepričan, da ne bo nič drugačna, kot sem si jo predstavljal.

Hodil sem gor in dol in preganjal mraz. Nato sem nekaj časa sedel na klopi na koncu poti in gledal luči v dolini. Ker je dolgo ni bilo, sem šel počasi nazaj in sedel na drugo klop. Razmišljal sem, zakaj je tako dolgo ni. Morda je na razpotju zašla ali pa je šla po T.ja ali pa se je zadržala v službi ali pa ni našla listka ali pa sploh ni šla domov, ko je videla, da ni luči, in me išče po gostilnah.

Gledal sem v nebo, v zvezde. Vtapljal sem se v njihovo oddaljenost, v razdalje, v globino vesolja, v tvarino, v materijo; spričo tega davnega, mirnega in zakonitega sveta se mi je moje početje naenkrat zazdelo nesmiselno, nevredno in nepomembno. V globinah vesolja sem slutil Boga, nekaj dokončnega, saj se mi je zdelo nemogoče, da bi vse te širne zvezdne gmote visele v prostoru po naključju, kar tjavendan, še bolj nemogoče pa se mi je zazdelo, da bi bil jaz sam, blodeč v kletki nemoči in samoprevare, a zavedajoč se dimenzij, le izrodek naključnega gibanja tvarnega sveta.

Toda Bog, ki sem ga v tistem trenutku zaslutil v vesolju, kot zakon odnosov, kakršni že so, me ni navdahnil s svetim spoštovanjem, ne z vero ne z upanjem, saj sem dobro vedel, da ga ne bom nikdar ne spo-

znal ne videl, ne razumsko ne čutno, kot tudi ne bom dojel njegovega najsvetejšega zakona, smrti. Vednost o Bogu, ki se je pojavila v meni, me je navdala samo z željo po vednosti o svetu in človeku, o njunem izvoru in njunih determinantah, z željo po naporih spoznavanja; ta želja se mi je zazdela edina odrešitev pa tudi edini smisel.

Bedno čustveno kroženje v nepomembnih socialnih in moralnih problemih se mi je zazdelo najusodnejša zmota, največja kazen človeku. Spreletelo me je, da se moram tega otresti, za vsako ceno, na kakršen koli način, saj je pot spoznavanja strukture sveta edina pot, ki ni krožna, ki postopoma, mukoma vodi naprej. In ker vodi naprej, ima na koncu cilj, in ker ima cilj, je hoja po njej gotova in konstantna, polna vere in zaupanja. Zaslutil sem, da čutne vere v Boga nisem zmožen, da pa sem naenkrat zmožen fanatične vere v razumsko spoznavanje sveta.

Hitro sem šel proti domu. Zazdela se mi je, da rešitev dokončno imam, zdaj v vsej jasnosti, dasiravno sem bil že dva meseca prepričan o nujnosti preusmeritve v znanost.

A še sem bil otrok svoje krvi, svojih zablod in svojih psihičnih utvar. Moja vera se je izkazala že nekaj trenutkov kasneje samo za hotenje, ki pa je bilo prešibko, da bi bilo že vera sama. Pogledal sem še v mesto, če bi me kje iskala, nato sem šel domov, da bi jo doma počakal. Bilo je temno. Torej me išče, sem pomislil. Toda vrata so bila zaklenjena odznotraj. Ko sem prijel za kljuko, je v sobi zaropotalo. Vrata so se odprla in stala je na pragu, vsa krmežljava. Ni me šla iskat. Spala je.

Odlomek iz A.jevega zasebnega dnevnika, v katerem opisuje nedeljo, ko se ponovno odloči, da bo zapustil ženo

Prav to nedeljo, se mi zdi, sem našel izvir, doumel sem stvari brez njihove skorje. Spal sem dolgo, kot ponavadi, vendar zdaj ne iz lenobe, ampak v podzavestni želji, da žena odide prej ali pa vsaj kmalu potem, ko vstanem. Nisem je želel gledati v obraz, ki je bil moten, skesan. Tudi mi ni bilo jasno, ali se čuti krivo zaradi storjenega greha ali pa trpi le zaradi mojih neupravičenih očitkov. Morda je hotela s skesanim obrazom samo dokazati, da je pripravljena v ljubezni do mene prenašati vsako trpinčenje. A prav te njene vdanosti nisem imel rad; slutil sem, kakšni bi lahko bili njeni vzroki.

Ko je vstala, sem v polsnu zaznal, da nekaj šari okrog. Nato se je dolgo in skrbno česala. To mi je zbudilo sum, saj nisem bil vaju, da bi se pred vsakim odhodom tako skrbno česala. A sumnja ni bila močna, saj sem še napol spal. Nato sem še, prav tako v polsnu, dojel, da jemlje

steklenico za mleko ter denar iz denarnice. Naposled si je oblekla tudi plašč. Vprašal sem jo, kam gre. S čudnim glasom, kot bi jo zalotil pri kraji, je začela pojasnjevati, da vse ure stojijo; stopila da bo po mleko in nekje vprašala, koliko je ura. Znova sem utonil v polspanje, ona pa je odšla. Za hip me je zbadlo, da mleka pravzaprav ne potrebujeva, kar zadeva čas, pa bi lahko prižgala radio in bi tudi izvedela, koliko je ura. Nato sem nekaj časa plaval na robu zavesti.

Potem, po nedoločenem razdobju, me je vrgla pokonci razločna slutnja, da ni šla po mleko, ampak je bila zmenjena; kajti še zmeraj je ni bilo nazaj, dasiravno je morala miniti že dobra ura, do samopostrežbe in nazaj pa ni bilo več kot deset minut hoda. Vrgel sem nase obleko in hlastno, ne da bi se bil umil in počesal, pohitel v mesto. V samopostrežbi je ni bilo. V mestu je nisem srečal. Pogledal sem tudi v kavarno in v dve gostilni. Nato sem hitel domov, prepričan, da se je po drugi poti že vrnila. Ni je bilo.

Znova me je vrglo nazaj. Znova čez trg, znova v gostilne. Nič. Znova proti samopostrežbi. Tedaj mi je šla naproti. V mreži je nesla mleko, ribjo konzervo in toaletni papir. Prepričan sem bil, da se je rahlo zmedla, ko me je zagledala; a morda se je zmedla zato, ker se ji je zdelo neobičajno, da me vidi tako zgodaj na cesti. Greš na sprehod? me je boječe vprašala. Mhm! sem odvrnil. Kdaj prideš? Okrog dvanajstih, takrat bo že kosilo. Ja? Mhm! Koliko je ura? sem vprašal. Deset. Kje si bila? sem nenadoma dregnil vanjo. Pri D., je odvrnila. Sem jo vprašala, koliko je ura pa sem šla k njej in spila kavo. Pri kateri D.? sem bil radoveden. V umobolnici dela. Tam stanuje, v bloku poleg samopostrežbe.

Nekaj korakov sem stopil z njo proti domu, nato se je sumnja znova poglobila, obrnil sem se. V katerem bloku stanuje, si rekla? V tistem poleg samopostrežbe! In se je obrnila, da bi šla z mano, ko je videla, da se želim prepričati. Ti pojdi domov! sem rekel. Kako se piše? H. D. je rekla in obstala. Pazi, na vratih nič ne piše, ker so tri notri. Prvi vhod, drugo nadstropje.

Neslo me je. Po eni strani se mi je zdelo, da govori resnico. Na tihem pa sem si želel, da bi mi lagala.

V drugem nadstropju ni bilo vrat brez napisa.

Pogledal sem še v sosednji blok. Tudi nič. Povprašal sem možakarja, ki je pravkar odklepal neka vrata, ali pozna to in to H. D. Nekaj časa je razmišljal, potem je odkimal.

Tedaj me je nekaj odbilo, nisem več iskal, polotila se me je čudna vdanost, šel sem domov.

Nato sem, ne da bi bil to v resnici hotel, vzel kovček in začel zlagati vanj stvari. Žena je prala posodo, molče, kot da je to ne prizadene, kot

bi soglašala. Naposled je le začela ponovno dokazovati, da je bila tam. Prosila me je, a ne preveč prepričljivo, naj ne odidem, če pa grem, bo že jutri šla po sineka in ga pripeljala sem. Rekel sem, da ji sineka ne dam. Saj ga ne bo znala vzgojiti, ko pa ima mentaliteto služkinje; in to je edino, kar je in kar bo tudi ostala. Začela je jokati, hoditi po sobi in zatrjevati, da ji sineka ne morem vzeti, da bo poslala ponj policijo in da sama tu ne ostane, ker jo je strah. Odvrnil sem ji, da je preveč požrešna, bolno požrešna, rada bi imela vse, sina, moža in ljubimce — in vsi naj bi bili tolerantni do nje in vsi naj bi jo razumeli. Nato sem zlagal v kovček umazane spodnje hlače. To poglej, sem ji rekel, štirinajst dni sem tu in še so hlače umazane! Namesto da bi prala, skrbela za red in čistočo, hodiš okrog in piješ kave. Ti si vzorna žena, mati in gospodinja. Treba ti bo postaviti spomenik kot najbolj vzorni!

Ves čas sem neznosno trpel, ker nisem hotel oditi. Vedel sem, da ne morem oditi. Toda želel sem si, kot odrešilno kapljo, vsaj eno znamenje, da hoče, naj ostanem, vsaj drobno besedo. A ker tega ni storila, ker je samo s stisnjenimi pestmi hodila po sobi in prav tako bolno tulila ter zahtevala sineka, me je nekaj, ponos ali kaj, pognalo, da sem kovček zaprl, ga prevezal in pripravil za pot.

Naposled je le prišla k meni, se mi postavila za hrbet ter mi, ne da bi se me bila dotaknila, rekla: Ne hodi! To je bilo vse. Dve skopi, skoraj hladni besedi! Postaló me je sram, da sem si tako želel teh dveh besed. Zastokal sem in sedel za mizo.

V tem je videla znamenje, da ne bom odšel; začela je pripravljati kosilo. Znova me je do dna srca zgrozila ta njena večna podoba za šteditnikom, kako pripravlja, v neki zaupljivi pobožnosti, hrano, potem pa me zmeraj pokliče k mizi, s takšnim tonom, kot bi bila miza nekaj veličastno odrešilnega, absolutno sredstvo vedno ponovne sprave; kot bi bila prepričana, da se lahko za vse svoje grehe odkupi s kuhanjem. Zbolelo me je, zagnusila se mi je odprta ribja konzerva na mizi, sunkovito sem se slekel, vrgel na kavč posteljnino in se zakopal pod odejo. Nekaj časa sem potihó stokal. Videl sem, da je zadovoljna, ker sem šel v posteljo. Nato sem zadremal.

Potem me je zbudila, kosilo je bilo kuhano. Rekel sem, da ne bom jedel. Obšla me je želja, da bi jedel potem, ko odide v službo. Pogled na pripravljeni kovček me je znova zamamil, da bi odpotoval. Sedla je in trmasto rekla, da potem tudi ona ne bo ničesar zaužila. Vzela je moj roman in ga začela brati: Spreletelo me je, da ga najbrž nikdar ne bo prebrala do konca, saj so minili štirje meseci od izida, pa še ni prišla do polovice. Ne vem, zakaj ga je sploh brala. Morda zato, ker bi jo bilo naposled pred drugimi sram, če ne bi vedela ničesar o njem.

Nato me je znova boječe vprašala, če bi morda jedel v postelji. Rekel sem, ne.

Naslonil sem se na omaro, ki je stala za kavčem, in gledal skozi okno. Po bregovih je bilo razlito oktobrsko sonce. V mračnem prostoru okrog sebe, pa tudi v sebi, sem tedaj začutil gnilobo. Zunaj je bilo sveže, pihal je veter, in na hribu, ki sem ga videl skozi okno, je stala kamnita kapelica. Nikdar še nisem bil pri njej. Zamikalo me je, da bi se vzpel do tja, in potem morebiti še naprej, do gozdov tam zadaj. Začutil sem silno željo po zemlji in naravi. Ta želja mi je prinesla trenutno zdravje, napela mi je žile, naenkrat je vse potonilo v globino. Vstal sem in se hitro oblačil.

Boš jedel? me je vprašala. Ja, potem pa grem na sprehod do tiste cerkvice.

Bilo je nenavadno, kako hitro je izginila napetost med nama. Sedela sva za mizo in se pogovarjala, kako bo treba čimprej pripeljati peč, in naenkrat je prišlo sonce tudi v sobo, postalo je topleje. Razpoloženje, ki je plalo v meni, je bilo tako drugačno od prejšnjega, kot je dan drugačen od noči.

Šla sva skupaj, ona v službo, jaz do cerkvice. Pihal je veter, bil je mrzel in me je grizel v vrat, tako da sem že napol slutil novo angino. Mesto je bilo prazno, nedelja popoldan, tudi v kavarni sta sedela samo dva upokojenca. V meni je vladal tisti lažno spokojni mir, ki sem ga dobro poznal; varljivo stanje, ko na nekatere stvari nisem hotel misliti. Nisem sicer pozabil nanje, saj so nenehno pljuskale vame, a bil sem trd, kajti hotel sem občutiti naravo. Narava pa je bila mnogo bolj mrzla, vetrovna in neprijetna, kot pa se mi je zdela doma, ko sem jo gledal skozi okno.

Pod vrhom sva se ločila, žena je šla na levo, proti umobolnici, jaz pa na desno, proti kapelici. Obljubila je, da bo pripeljala bolnice na sprehod, počakam naj jo na hribu. Gledal sem za njo, kako je hitela; dvakrat se je obrnila in mi pomahala. Nato je izginila na dvorišču. Pogled na umobolnico mi je povzročil bolečino v želodcu.

Kapelica na vrhu hriba je bila majhna, imela je samo vrata in okence, oboje zaprto. Veter se je zaganjal s silnimi sunki. Toda sijalo je sonce, spodaj ob rečici je bilo razlito mesto, vzpenjalo se je v okoliške hribe, in zazdelo se mi je najbolj nenavadno mesto, kar sem jih kdaj videl. Čutil sem, da mi je mnogo bliže kot pred tremi meseci, ko sem ga videl prvič; predvsem zato, ker sem poznal zdaj smeri v njem in nekaj ljudi in nekaj hiš, in ker je bila spodaj kavarna, kjer sem lahko spil kavo ali čaj, in ker je bilo tam, pod žičnico rudnika, samotno sprehajališče, kjer sem pred dnevi zaslutil Boga, in kjer mi je, še malo prej, T. na večernem sprehodu razodel, da žive tu ljudje, ki trpe in se ubijajo

v brezimnosti. Bilo mi je bliže, toda v isti sapi se mi je razodelo, bolj kot kdaj prej, da mi je to mesto tuje, da sem mu tuj tudi sam, in da so vzroki, ki me zadržujejo tu, bolni in nerealni. Na to mesto me ni vezalo ničesar drugega, to sem tedaj začutil, kot nasilno prepričanje, da moram biti pri ženi, bolj točno, da ne morem živeti brez nje — potem, ko sem jo, sam ne vem zakaj, sam nagnal v ta čudni kraj. To nasilno prepričanje se mi je tedaj, v vetru zgoraj na hribu, razlezlo v nekaj neresnega, smešnega, v pomanjkanje realnosti, se pravi tega, kar mi je usodno manjkalo vsa poslednja leta in zavoljo česar sem pravzaprav zdrsnil na tako nejasna razpotja.

Veter je postal neznosen. Na sosednjem hribu, nekoliko nižjem, je stala velika kamnita cerkev, tista, ki so jo vsako noč osvetljevali žarometi. Do nje je peljala položna vijugasta pot, vzdolž poti pa so bile na obeh straneh postavljene kamnite hiške. Že večkrat sem jih bil opazoval od spodaj, skozi okno, prepričan, da so ostanki starega zidovja ali trdnjave. Zdaj pa, ko sem šel po potki navzdol, proti veliki cerkvi, sem sprevidel, da so to postaje križevega pota, z začetkom pri veliki cerkvi, kajti v oboku prve hiške zgoraj pri kapelici sem našel sliko poslednje postaje.

Šel sem navzdol, v nasprotni smeri kot Kristus, od konca proti začetku križevega pota. Ob vznožju, ob prelomu v sosednji grič se je pot spremenila v strme in dolge stopnice iz kamna. Ko sem se vzpenjal po njih proti cerkvi, so zazvene le fanfare, zazdelo se mi je, da sem kralj, da se vzpenjam proti vrhu azteškega templja. Zgoraj pa, kjer je veter spet butnil vame, je privid ugasnil.

Cerkev je bila zaprta, zapuščena. Šel sem okrog nje. Nato sem nekaj časa stal pred vrati, v zavetju, in se grel na soncu. Opazoval sem v steno zarezane podpise obiskovalcev. Nato sem šel po stopnicah nazaj, do sredine, in se naslonil na kamnito ograjo. Na tleh je ležalo temno rjavo listje. Dolgo sem zrl v dolino in v hribovske gozdove.

Nato sem jih zagledal, zgoraj pri kapelici, na vrhu križevega pota. Svojo ženo v beli halji in gručo duševno bolnih žensk. Njihova vrsta se je kot kača vijugala navzdol, od postaje do postaje križevega pota. Ženske so bile oblečene v zmečkane, sivo modre progaste obleke, samo ena je imela svetlo nočno haljo. Tisto sem bil že videl, to je bila farmacevtka iz C., že skoraj zdrava. Doživela je bila živčni zlom, ker jo je mož zapustil in se poročil z drugo. Bile so čedalje bliže, z ženo na čelu, ki je bila mlada in sveža, povsem drugačna od njih. Toda ženina mladost me ni razveselila. Navdala me je z ljubosumjem in bolečino.

Bolnice so bile v glavnem stare ali srednjih let. Mladi sta bili samo dve, plaho sta gledali izpod čela, kot bi ju bilo sram. Farmaceutka ni bila tako zgovorna kot prvič, pozdravila me je precej hladno. Nato se

je umaknila za cerkev; najbrž se ni počutila prijetno v tej družbi, iz katere je tako silno izstopala. Bala se je, da bi jo utegnil imeti za njim enako. Bila pa je že, in tega se je sama zavedala, povsem normalna.

Z ženo sva sedela na kamniti ograji pred cerkvijo, bolnice pa tudi, na drugi strani. Nekatere so imele polomljene zobe. To je od električnih šokov, je pojasnila žena. Navadno znaša šok kura deset šokov, po vsakem pade pacient v nezavest. Po desetih je ali zdrav ali pa se odkrije, da je neozdravljiv. Toda vsak šok vpliva na možganske celice in pacient izgublja spomin. Skoraj vsakemu razpadejo tudi zobje; potem jih je treba populiti. Ta čudna terapija me je, ne vem zakaj, spomnila na stare čarovniške čase.

Zamislil sem se nad temi bolnimi obrazi, ki so na videz odsotno strmeli predse, zamislil sem se nad življenjem, ki je te ljudi pripeljalo med zidove na hribu, od koder se malokdo vrne. Predstavljal sem si dr. G. pri delu, kako zdravi te nesrečnike, kako se žrtvuje zanje in jim pomaga. Na primer farmacevtki iz C., ki jo je prevaral mož. Njej mora dopovedovati, da to ni tako strašno, da s tem njeno življenje še ni izgubljeno, dasiravno je stara štirideset let, reševati jo mora iz brezna. Skoraj v isti sapi pa je taisti G. pripravljen spraviti v podobno brezno nekoga drugega, celo prijatelja. Saj je, nobenega dvoma ni, pokazal tendence, da bi imel spolne stike z mojo ženo, in morda se mu je to celo posrečilo. Zazdelo sem mi je nenavadno: vsi ti ljudje, ki zdaj tako začudeno in preplašeno gledajo v svet, so doživeli nekaj strašnega. V resnici so bili nedolžni, imeli so to moralno srečo, da so drugi prevarali njih. Vsi ti pa, ki jih zdravijo, moja žena in dr. G. na primer, pa se brezčutno vdajajo istim zablodam, ki so v njihovih pacientih morda porušile svet in jih pripeljale do duševnega propada. To razmerje med bolniki in terapevti se mi je zazdelo groteskno, vse skupaj me je spomnilo na neresno igro.

V mimogrednem pogovoru s farmacevtko sva prišla do skupnih spoznanj. Ne pustijo je domov, ker po mnenju zdravnikov še ni povsem prisebna; iz depozita jemlje svoj denar in ga razdaja revnejšim bolnicam. Tako je pač, sem skušal ironično reči, vsi tisti, ki so dobri, bodo naposled v umobolnicah. In kdo jih bo zdravil, je vprašala farmacevtka. Zdravili jih bodo slabi, tisti, ki so jih spravili noter, sem rekel. Svetlo me je pogledala. Nekako sva odkrila, vsak po svoji poti, kaj je osnovna resnica življenja in na kateri stopnji se človek pogrezne. Osnovni zakon sveta je zlo.

Spomnil sem se, da je dr. G. v šali razdelil ljudi na psihiatre in psihopate. Jasno mi je bilo, da so psihiatri tisti, ki so zmagali, ki smejo zdraviti, psihopati pa oni, ki so podlegli, ki morajo biti zdravljeni. Zmagali so tisti, ki so bili brezčutni in brezobzirni, ki so znali hladno

računati, kajti zmagali so na koži drugih, na koži onih, ki niso videli realne podobe sveta, ki so nosili v sebi zaupanje in vero. Toda njim, ki so propadli, ne bo nihče več pomagal. Potem ko je človek človeka pahnil v brezno, ga ne bo šel reševati s tveganjem svojega propada. To je pokazala moja žena ob moji grožnji s samomorom. To kažejo dr. G. in njemu podobni, ki so postali psihiatri zaradi družbenoekonomske vrednosti poklica in ga z isto motivacijo tudi opravljajo. Njihovo delo pa ni sad ljubezni do ljudi, ni jim osnovno. Osnovna človekova težnja je, da zmaguje, zmaguje pa tako, da premaga druge. Edini odziv, ki ga bodo dosegli premagani, pa bo le strah in pomilovanje.

To se mi je razodelo tedaj, ko se je vrsta vijugala po križevem potu navkreber, proti kapelici. Počasi in utrujeno, kot da česa ni več, kot da je vseeno, ali dospe do vrha ali ne. Naposled, se mi je zazdelo, so stvari same po sebi nevredne pomena.

Zgoraj smo se posedli na zložene hlode in si oddihovali. Gledali smo v dolino. Z ženo se nisva pogovarjala. V roki je držala šibo; bila je videti kot kapo v taborišču, bolnice pa kot izmozgane interniranke. Žena je imela na sebi haljo, ki se je zapenjala spredaj, po vsej dolžini. Skozi razporke se je videla prozorna kombineža. Ob pogledu na to oblačilo, ki v njem hodi po bolnišnici, me je znova stisnilo pri srcu. Kako hitro se gumbi odpno.

Molčal sem. Tudi žena je molčala. Vsi smo molčali. Samo veter se je zaganjal. Sedeli smo tam kot otoki v morju, oddaljeni, odsotni. Vsak s svojimi hotenji in problemi, vsak s svojo krivdo in nemočjo, vsak v lastni samoprevari, ki mu pomaga živeti. Največ tujstva je bilo med ženo in menoj. Od vseh nas, ki smo sedeli tam, se mi je zdela žena najbolj zdrava in normalna.

V njeni bližini sem začutil dušečo muko, prepričanje, da ne morem živeti brez nje, pa se mi je razodelo kot usodna zmota. Zdaj sem naenkrat vedel, zakaj sem se vrnil k njej: da bi pazil nanjo, da je ne bi dobil noben drug, zavoljo ljubosumnosti sem se vrnil, ne zavoljo ljubezni. Dasiravno bi jo bil zapustil sam, ne bi mogel prenesti, če bi si našla oporo v drugem. Njeno odsotnost bi prenašal samo tedaj, če bi si zavoljo mojega odhoda vzela življenje.

Imel sem torej podobno dušo kot ona. Tudi ona bi hladnokrvno prenesla moj samomor, dejstva, da sem srečen z drugo, pa ne.

Tedaj sem v sebi začutil umazano človeško naravo. In na obrazu, ko sem segel po njem, sem otipal masko. V meni je bila volja, da se ohranim. Ne samo da se ohranim. Da zmagam. Da premagam druge. Ozrl sem se po ženi.

Pogledala me je z narejeno vdanim izrazom; dobro sem ga poznal, bil je toliko slajši, kolikor več stvari mi je hotela zakriti. Do nje nisem

čutil ničesar več, ne ljubezni ne mržnje. Vseeno mi je postalo, kaj počne s svojim življenjem in svojim spolovilo.

Neka stara babnica se je začela krčevito smeјati; rekla je, da vidi na cesti kozo. Žena je vstala, rekoč, da jih mora odpeljati nazaj.

Odšle so v hrib. Niti pogledal nisem za njimi. Hlastno sem stopal v dolino. Samo na kapelico sem še pogledal in na postaje križevega pota. Kolikor bolj sem se bližal mestu, toliko več zraka sem imel v pljučih, toliko bolj sproščeno sem dihal. V meni je plala mirna, pristna odločnost. Vse druge stvari so bile že zdavnaj domišljene, samo vprašanje odhoda ni bilo rešeno. A zdaj, se mi je zdelo, sem ga dokončno rešil.

Odlomek iz romana

DOTTORE

Marjan Pungartnik

DOTTORE NE VE

krmar zastonj kompas vrti

kontinent je naenkrat slep

počepne ob bok

in zavpije

duše past

da ni prepozno

krmarju znana ta pesem

a kaj

on na morju

kontinent slep

kam pride ta stvar

zaradi mene

dan

in luč v grlu

zastonj plapola

zastava rdeča skozi zobe

vse besede samo

rdeč izbruh pač enakost